

УДК 333.43:631.15:631.11

© 2012

Семенова А. Ю., аспірант*

Полтавська державна аграрна академія

ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ УПРАВЛІННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИМ ПІДПРИЄМСТВОМ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Рецензент – доктор економічних наук Х. З. Махмудов

Розглянуто сутність та структуру економічного механізму управління сільськогосподарським підприємством. На основі узагальнення різних підходів до поняття «економічний механізм» зроблено висновок про його специфічні, економічні методи управління, дія яких полягає у наданні чи позбавленні матеріальної (фінансової) винагороди. Водночас вони залишають свободу вибору варіантів поведінки об'єкта управління, лише створюючи умови, що спонукають до досягнення встановлених цілей. Наголошується на необхідності побудови економічного механізму управління в умовах конкурентного середовища.

Ключові слова: економічний механізм, структура економічного механізму, система, господарський механізм.

Актуальність проблеми. Ринкова форма організації виробництва, створюючи можливості для досягнення сільськогосподарськими підприємствами економічної свободи, вимагає водночас формування адекватної системи управління суб'єктами господарювання, здатної забезпечити ефективність виробництва, його динамічність та адаптивність до мінливих умов зовнішнього середовища.

Функціонування будь-якої системи управління ґрунтується на використанні відповідних механізмів, серед яких чільне місце посідає економічний механізм управління, що зазнає суттєвих трансформацій в умовах становлення інституту приватної власності.

Осмилення наявних трансформацій – і на цій основі розробки пропозицій щодо удосконалення економічного механізму управління сільськогосподарськими підприємствами – є важливим науковим завданням, актуальність якого обумовлюється потребами продовольчої безпеки та необхідністю підвищення конкурентоспроможності аграрного сектора економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. Не зважаючи на те, що у вітчизняній економічній літературі термін «економічний механізм

управління сільськогосподарським підприємством» є досить поширеним, його тлумачення у багатьох наукових і навчально-методичних виданнях відсутні.

Так, П. Березівський і Н. Михалюк, розглядаючи поняття, принципи госпрозрахунку та його роль у підвищенні ефективності економічного механізму господарювання, жодним чином не пояснюють його змісту [3, с. 305–315]. Економічний механізм управління не знайшов належного відображення і в «Економіці аграрних підприємств» В. Андрійчука [1], «Основах аграрної економіки» В. Галушки, Г. Хуленбука і О. Ковтун [9] та інших, більш ранніх виданнях [10, 11].

Той факт, що економічний механізм управління не є предметом вивчення у багатьох підручниках із аграрної економіки, організації сільськогосподарського виробництва, аграрного менеджменту тощо, вказує на відсутність визначеності, наукової чіткості та єдності поглядів щодо змістової характеристики, структури цього поняття і практики його застосування. Про це свідчить введення в науковий обіг, паралельно з терміном «економічний механізм управління», таких понять як: «організаційно-економічний механізм управління», «фінансово-економічний механізм управління», «господарський механізм управління» [2, 4, 5], різницю між якими автори не пояснюють або вважають їх тотожними.

У зв'язку з цим виникає необхідність теоретико-методологічного обґрунтування сутності категорії «економічний механізм управління сільськогосподарським підприємством» і виявлення причинно-наслідкових зв'язків процесу його трансформації, що і є метою даної статті.

Завдання дослідження: проаналізувати підходи до визначення сутності економічного механізму, визначити ключові елементи у його структурі та виявити проблеми трансформації економічного механізму управління сільськогосподарським підприємством у ринкових умовах.

* Керівник – доктор наук із державного управління, професор Т. М. Лозинська

Результати досліджень. Функціонування сільськогосподарського підприємства на засадах приватної власності, не змінюючи мети його існування (отримання прибутку на основі задоволення потреб споживачів) і сутності виробничого процесу (перетворення форми залучених до цього процесу ресурсів), суттєво видозмінює економічні відносини, що складаються з приводу виробництва сільськогосподарської продукції.

До того ж, це стосується як внутрішньогосподарських відносин, так і відносин, що складаються між підприємством і суб'єктами його зовнішнього середовища: постачальниками, покупцями, посередниками, конкурентами, органами державної влади та місцевого самоврядування, недержавними організаціями тощо.

Йдеться, власне, про формування нового за змістом господарського механізму сільськогосподарського підприємства, який передбачає більшу ступінь економічної свободи останнього, що корелює з розміром власності, і водночас має більшу залежність від чинників зовнішнього середовища. Підсумовуючи результати монографічних досліджень, можна стверджувати, що у загальному вигляді господарський механізм розглядається вітчизняними вченими [4, 7, 12] як система заходів (взаємопов'язаних і взаємозале-

жних) різного характеру, за допомогою яких у відповідності до встановлених принципів забезпечується належне виконання функцій підприємства і досягнення його цілей.

У свою чергу, зі складу господарського механізму, до певної міри умовно, можна виокремити адміністративний, економічний, інформаційно-психологічний механізми (рис. 1).

У ринкових умовах усе більшого значення набуває саме економічний механізм управління, застосування якого у порівнянні з адміністративним та інформаційно-психологічним, не наражається на суттєвий опір об'єктів управління, залишаючи за ними свободу вибору господарських рішень.

Причиною дієвості економічного механізму є більша схильність людей реагувати на економічні стимули, що обумовлено природою економічного інтересу. Саме в наданні чи позбавленні економічних благ полягає дія економічного механізму. Адже, як зазначає С. В. Мочерний, «...за капіталізму... працівники отримують особисту свободу і позбавлені засобів виробництва та засобів до існування» [8, с. 202], а засобами економічного механізму суб'єкт управління надає їх або позбавляє працівників частини винагороди.

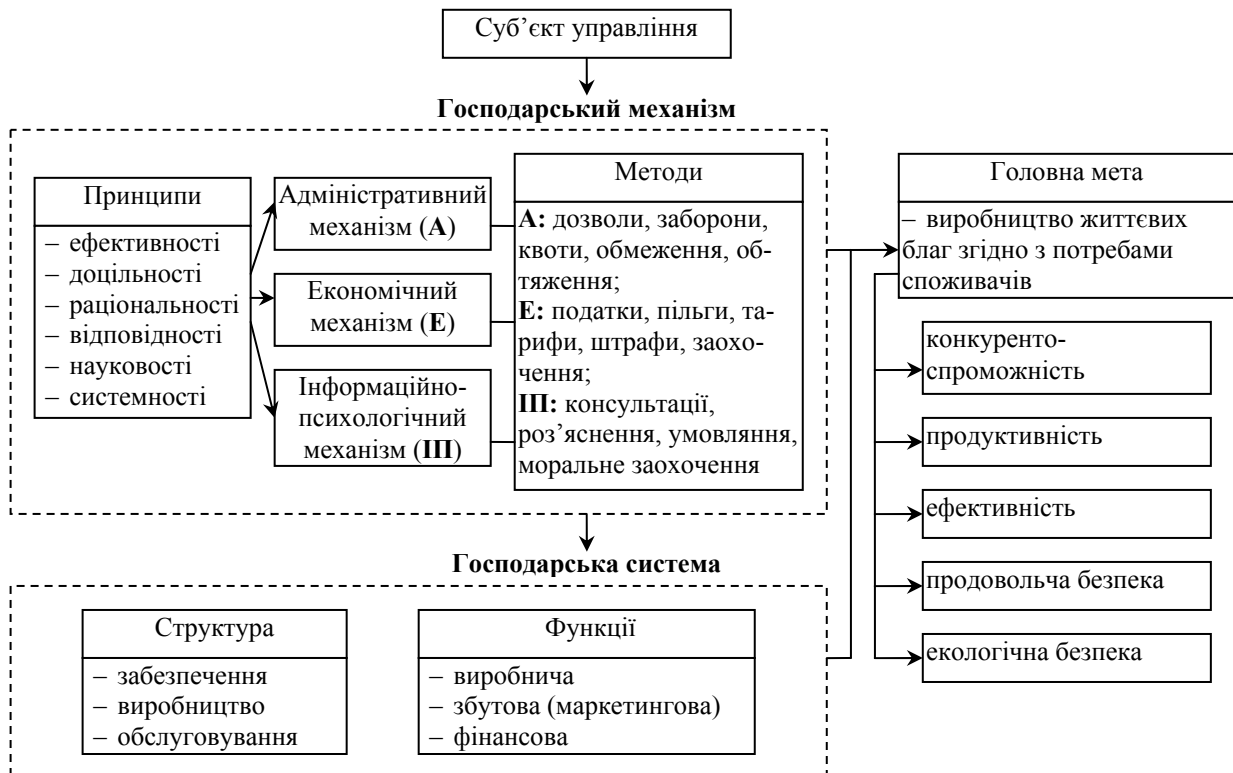

Рис. 1. Загальна схема господарського механізму

Джерело: авторська розробка

Сутнісна характеристика окремих понять, тотожних категорій «економічний механізм», у поглядах сучасних вітчизняних учених

Предмет	Визначення	Автор
Економічний механізм	основна частина господарського механізму підприємства, що включає економічні методи, способи, форми та інструменти впливу на економічні відносини і процеси	Г. Я. Ільницька [6, с. 292]
Внутрішній економічний механізм (ВЕМ) підприємства	система економічних методів та важелів, що забезпечує зовнішні зв'язки підприємства й створює відповідні умови отримання доходу, а також сприяє розвитку виробничих відносин усередині підприємства	О. А. Галич [4, с. 30]
Система ВЕМ	сукупність чинників, які визначають відносини між підприємством і його структурними підрозділами, створюючи умови для проведення внутрішньої економічної діагностики підприємства та реалізації економічних інтересів учасників виробництва	П. В. Круш, С. О. Тульчинська, Р. В. Тульчинський, С. О. Кириченко, О. В. Кривда, О. П. Кавтиш [7, с. 23]
ВЕМ підприємства (господарський механізм)	сукупність економічних методів і важелів, які діють на всіх рівнях управління й дають змогу у відповідності з об'єктивними законами розвитку суспільства активно впливати на виробничу діяльність колективу з метою досягнення економічних і соціальних завдань	І. І. Циглик [12, с. 5]
Економічний механізм	складовий елемент господарського механізму, що включає економічні стимули (державні економічні стимули виробництва й матеріальні стимули праці) та важелі (планування, госпрозрахунок, фінансування, умови реалізації продукції, виробничо-технічне обслуговування, умови господарювання, різні ліміти, собівартість продукції, рентабельність виробництва тощо)	Й. С. Завадський [5, с. 81]

Джерело: розроблено автором за [4, 5–7, 12]

Сутність економічного механізму знаходить різне відображення у поглядах вчених (див. табл.).

Узагальнюючи підходи різних науковців, можна сказати, що економічний механізм управління сільськогосподарським підприємством – це послідовне застосування сукупності методів та важелів, що спрямовують діяльність суб'єктів господарювання у певному напрямі або спонукають їх до досягнення встановлених цілей за рахунок надання їм матеріальної (фінансової) винагороди чи позбавлення їх частки матеріального ресурсу в разі виконання суб'єктами управління небажаних дій.

Мета економічного механізму – створити умови для досягнення цілей господарської діяльності економічними методами, які, в свою чергу, складаються із відповідних важелів впливу.

Таким чином, економічний механізм є складо-

вою господарського і має специфічні, економічні методи впливу суб'єкта управління на об'єкт. Варто також зазначити, що при цьому здебільшого складаються відносини не «суб'єкт-об'єктного», а «суб'єкт-суб'єктного» типу. Це пояснюється тим, що управління в соціальних системах здійснюється людьми по відношенню до людей, у процесі якого виникають взаємовпливи і взаємозалежності.

Суб'єктом економічного механізму (зовнішнього по відношенню до підприємства) при цьому виступає держава в особі законодавчих і виконавчих органів, органи місцевого самоврядування, а також недержавні організації, а на рівні окремого підприємства (внутрішній рівень) – його орган управління (власник, директор, рада директорів тощо).

Загальна структура економічного механізму наведена на рисунку 2.

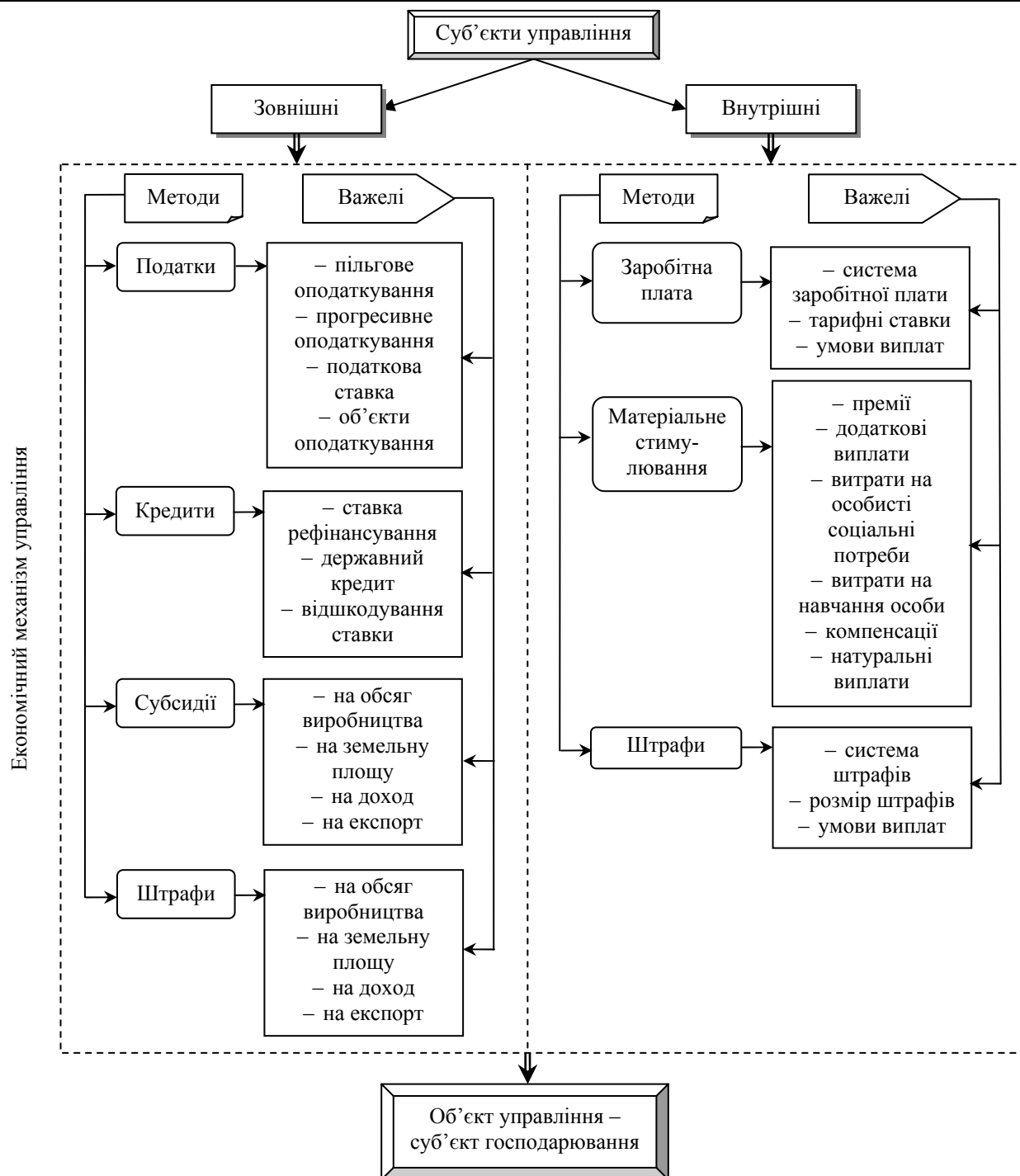

Рис. 2. Загальна структура економічного механізму управління

Джерело: авторська розробка

Перелік методів та важелів не може бути вичерпним, оскільки динамічність змін сучасного господарського життя, нові виклики і проблеми змушує суб'єктів управління знаходити й нові форми впливу на підвладні об'єкти. Зазначимо також, що поряд із державними дотаціями можуть мати місце державні інвестиції в аграрний сектор для фінансування цільових програм роз-

витку, а керівництво підприємства, разом із традиційними матеріальними стимулами (заробітна плата, премії), може пропонувати працівникам страхування, медичне забезпечення, оплату мобільного зв'язку та бензину, безкоштовні обіди тощо.

Окремі вчені надають особливої ваги певним методам та важелям. Так, Ю. Шпак [13, с. 117]

вважає, «якщо за допомогою державних економічних регуляторів вирішаться проблеми ціни, агропромислове виробництво стане кредитно й інвестиційно привабливим».

Із розвитком приватної власності економічний механізм набуває більш складної конфігурації, внаслідок чого для процесу управління все більш характернішими стають ознаки «суб'єкт-суб'єктної» взаємодії. Наприклад, працівники можуть купувати акції та долучатися до управління акціонерним товариством (брати участь у встановленні системи оплати праці) або ж керівники сільськогосподарських підприємств, об'єднуючись у кредитні спілки, можуть самостійно вирішувати проблеми кредитування.

На сьогодні актуальність проблем побудови економічного механізму управління сільськогосподарським підприємством обумовлюються об'єктивними умовами економічного життя в країні:

- сформована в 90-ті роки ХХ ст. нееквівалентність товарообміну, що полягає в диспаритеті цін на сільськогосподарську та промислову продукцію;

БІБЛІОГРАФІЯ

1. *Андрійчук В. Г.* Економіка аграрних підприємств: [підручник]. – 2-ге вид., доповн. і перероб. / В. Г. Андрійчук. – К. : КНЕУ, 2002. – 624 с.
2. *Бакай С. С.* Словник з теорії організації: [навч. посіб.] / С. С. Бакай, С. О. Білун, А. В. Світлична; за ред. д.е.н., проф. С. С. Бакая. – Полтава, 2002. – 65 с.
3. *Березівський П. С.* Організація виробництва в аграрних формуваннях: [навч. посіб.] / П. С. Березівський, Н. І. Михалюк; за ред. П. С. Березівського. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 560 с.
4. *Галич О. А.* Внутрішній економічний механізм підприємства: [курс лекцій] / О. А. Галич. – Полтава, 2005. – 298 с.
5. *Завадський Й. С.* Управління сільськогосподарським виробництвом у системі АПК: [підручник] / Й. С. Завадський. – К. : Вища школа, 1992. – 367 с.
6. *Ільницька Г. Я.* Формування фінансово-економічного механізму управління підприємством / Г. Я. Ільницька // Науковий вісник. Український державний лісотехнічний університет: Збірник науково-технічних праць. – 2004. – Вип. 14.7. – С. 291–294.
7. *Круш П. В.* Внутрішній економічний механізм підприємства : [навч. посіб.] / П. В. Круш,

- недостатня місткість внутрішнього ринку через його низьку платоспроможність;

- бар'єри для виходу на зовнішні агропромислові ринки;

- непослідовна економічна політика держави, спрямована на підтримку сільськогосподарських підприємств;

- існування суперечності економічних інтересів працівників у ході побудови мотиваційного механізму в підприємстві.

Висновки. За відсутності усталеного погляду на сутність поняття «економічний механізм», науковці сходяться в тому, що він впливає на об'єкти управління за допомогою економічних методів управління. Характерною особливістю останніх є непрямий вплив на господарську діяльність сільськогосподарських підприємств – через врахування економічних інтересів людей.

Ефективність господарської діяльності сільськогосподарського підприємства забезпечується впливом як внутрішнього, так і зовнішнього економічного механізмів, тому в конкурентному середовищі має бути налагоджена взаємодія обох складових економічного механізму управління.

С. О. Тульчинська, Р. В. Тульчинський, С. О. Кириченко, О. В. Кривда, О. П. Кавтиш. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 206 с.

8. *Мочерний С. В.* Економічний енциклопедичний словник: У 2 т. – Т. 1 / С. В. Мочерний, Я. С. Ларіна, О. А. Устенко [та ін.]; за ред. С. В. Мочерного. – Львів : Світ, 2005. – 616 с.

9. *Основи аграрної економіки: [підручник] / В. Г. Глушко, Гвідо Ван Хуленбрук, О. А. Ковтун [та ін.]* – К. : Вища освіта, 2003. – 399 с.

10. *Організація виробництва і аграрного бізнесу в сільськогосподарських підприємствах: [підручник] / С. П. Азізов, П. К. Канінський, В. М. Скупий; За ред. проф. С. П. Азізова.* – К. : ІАЕ, 2001. – 834 с.

11. *Реформування та розвиток підприємств агропромислового виробництва (посібник у питаннях і відповідях) / За ред. П. Т. Саблука.* – К.: ІАЕ, 1999. – 532 с.

12. *Циглик І. І.* Внутрішній економічний механізм підприємства: [навч. посіб.] / І. І. Циглик. – Івано-Франківськ, ІМЕ, 2000. – 104 с.

13. *Шпак Ю. В.* Державне регулювання створення економічного механізму постреформованого агропромислового виробництва / Ю. В. Шпак // Економіка та держава. – 2009. – № 12. – С. 117–120.